

Јована С. ЈОВАНОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ИЗ МОРФОСИНТАКСЕ КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКИХ ГОВОРА КОСОВСКО-РЕСАВСКОГ ТИПА**

Айсиџракиј: У раду се анализирају морфосинтаксичке особености косовско-метохијских говора косовско-ресавског дијалекта. Грађа је прикупљена у насељима која се налазе у непосредној близини Вучитрна – Бањска и Гојбуља и, нешто северније у средњоибарској поткопаоничкој зони, Сочаница и Исево. Из прикупљеног дијалекатског материјала анализирани су појединости у систему и употреби именица и заменица. Основна намера је да се издвајањем морфосинтаксичких црта истакну сличности и разлике удаљених говора истог дијалекатског типа на косовско-метохијском терену. Поред тога, биће регистровани и аналитизми или примери нарушене синтетичке структуре, који сведоче о ширењу језичких црта призренско-јужноморавских народних говора са југа на север, и у том случају периферном позиционирању појединих косовско-ресавских насеља.

Кључне речи: морфосинтаксичке особености, јужни поддијалекат, косовско-ресавски говори, Средњи Ибар, Доња Ситница.

У дијалектолошкој литератури познато је да простирање косовско-ресавског дијалекатског типа на косовско-метохијском земљишту захвата „северну/северозападну половину косовске покрајине, све до линије околина Подујева – ушће Лаба у Ситницу – Дечани – албанска граница“ (Ивић 2009: 69). Чињеницу да се косовско-ресавски говори на косовско-метохијском земљишту међусобно разликују потврђују: Ивићев став да најјужнију тачку компактног косовско-ресавског дијалекатског типа представља говор Ибарске Слатине (јужно од Лепосавића) (Ивић 2009: 67), Барјактаревићеве тврдње да се косовска говорна зона, због хетерогености језичких црта, не може посматрати као један регион, односно целина, па је најисправније посматрати је засебно у деловима (Барјактаревић 1977: 36–37), те новији прегледи у којима се констатује да се јужније позиционирају „насеља тзв. северне зоне косовских говора – она чији се говор у литератури сврстава у тзв. прелазни (оквирно око линије Гојбуља – Прилужје, на правцу Косовска Митровица – Вучитрн – Бабин Мост код Приштине)“ (Милорадовић 2020: 209).

* Истраживач-сарадник, ORCID 0000-0001-6008-8284, jowana.nikolic94@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

Антропогеографски подаци о насељима у вучитрнској регији (Гојбуља и Бањска) регистровани су средином прошлог века (Урошевић 1965: 148, 176–177, 222), док су доста касније забележени подаци истог типа за копаонички појас, односно поткопаоничка и средњоибарска насеља – Сочаницу и Исево (Павловић 2003: 240–241, 323–330).

Говори који су предмет нашег истраживања (Бањска,¹ Гојбуља, Исево, Сочаница) припадају различитим говорним типовима косовско-ресавског дијалекта, а заједно представљају јужни поддијалекат ове дијалекатске области, истраживани су појединачно, са различитим намерама и њихови описи нису подједнаког обима (Елезовић 1927; Барјактаревић 1977; Божовић 2008; Јовановић 2023).²

Циљ истраживања је да се сагледа морфосинтаксички аспект месних говора доњоситничке и средњоибарске зоне у систему именица и заменица и њиховој употреби, где ће се издавањем маркантних особености косовско-ресавског дијалекта и давањем релација према другим говорима јужног поддијалекта на косовско-метохијском ареалу показати који говори данас чувају типичне особине дијалекта. Истовремено, када то грађа допушта, биће регистровани и аналитизми којима се нарушавају синтетичке структуре. Намера је да се овим истраживањем подстакну и (морфо) синтаксичка испитивања косовско-метохијских говора, како бисмо у перспективи, уз структуралне појединости, располагали подацима ове врсте који омогућавају транспарентнији увид у аналитичке и синтетичке структуре и актуелне процесе.³

ИМЕНИЦЕ

Од морфосинтаксичких особина именица издвојене су: дистрибуција наставних морфема *-ем/-ом* у инструменталу јд. м.р. и ср. р.; *-ови/-еви* у мн. именица м.р.; образовање суплетивне множине наставцима *-ићи, -аг, -ци*; наставци *-има/ема* у ДИЛ мн. именица м. р. и ср. р; наставци *-и/-е* у ДЛ именица ж.р. јд.; *-а/-и* у генитиву множине; генитив облички једнак локативу множине; промена рода и промена броја појединих именица.

а) наставак *-ом/-ем* у инструменталу јд. м.р. и ср. р.:

Кад сам се враћао *йуџем* жѣнска ми прѣшла пѹт са тѣм тестѣјама Б; Тѣд нѣсмо *йрѣкѣйорем*, него с крѣвама смо рѣдѣли Б; И љзmesh тѹ вѣду врѹћу, стѣвѣаш *рѣдом*

1 Део материјала из Гојбуље и Бањске за овај рад уступила нам је колегиница Аријана Пејчиновић, студенткиња Филозофског факултета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Испитаници су становници села Бањске: В. М. (1940), С. М. (1942), Гојбуље: Ж. К. (1937), О. К. (1935); Сочанице: М. Ђ. (1950), Ј. Ђ. (1952) и Исева: Д. П. (1934).

Насеља Бањска и Гојбуља саставни су део мреже пунктова за потребе израде докторске дисертације под називом *Говори Доње Сийнице*.

2 О статусу косовско-метохијских говора у оквиру јужног поддијалекта, као и релацији према другим поддијалектима косовско-ресавског говорног подручја в. Јовановић, Радовановић 2025.

3 Скоро публикована студија „Досадашња истраженост косовско-ресавског дијалекта – степен проучености и картографски приказ“ доноси увид у степен истражености, правећи на тај начин пресек истраживања на терену простирања овог дијалекта. Поред тога, ова монографија садржи и исцпан списак библиографских јединица и картографски су приказана маркантна дијалекатска обележја (Радовановић, Николић 2022).

врс тога пепѣла Г; доведе га опѣре *сайуном* Г; овце *сѣнем*, а говѣда бѣгами мѣшали сламу и сѣно С; свѣће сам с *идѣм* прѣвио С; свѣжеш са *кондѣцом* И; мѣраш да лѣпиш *блѣдем* онѣ око казана гѣре И; Мѣло *шѣсѣом* замѣжеш љоко И.

Грађа показује да је наставак *-ем*, иако присутан у говорима вучитрнске регије, претежнији у средњоибарској зони, што је и потврда Божовићевих налаза да се путем наставака *-ем* одваја IV екавска зона од осталих (Божовић 2008: 183). За терен Малог Косова Вукићевић констатује да је аналошко преношење наставака *-ем* из заменичко-придевске промене у инстр. јд. и ДИЛ мн. када није важан крајњи сугласник, једна од најмаркантнијих особености подујевске околине (Вукићевић 1993: 41). У говорима Северне Метохије према употреби ових инструменталних наставака контуришу се западна област, где је својственији наставак *-ом*, и источна област са претежнијом употребом наставака *-ем* (Букумирић 2003: 187). Говоре северне зоне у систему именица карактерише очуваност неупрошћене деклинације, што се приписује утицајима са севера, чврстим везама и оријентисаношћу ка доњем току Ибра (Барјактаревић 1977: 105).

У доњоситничкој зони регистровани аналитизми потврђују Барјактеревићеве наводе да ни северна зона није ослобођена од аналитичности (Исто 1977: 105): Вѣза га са *идѣом* Б;⁴ копала јѣсам, кажем ти са *свѣкра* у њиву, у ливѣду Г; да побѣймо снашу да иде у рѣд код мајке, да се поврати са *свѣкра*, са *свѣкрѣву*, са *нѣког*, са *мѣжа* нѣ Г; Пѣју са *идѣзника*, пѣсма, мѣзе, пѣсле пѣч'ѣње, сѣра, кајмака, свѣшта донѣсеш Г.

б) наставак *-ови/-еви* у множини именица м.р.:

Тѣ се махом дѣвѣло *идѣасеви*, канѣце Б; Онѣ *идѣкови* се окрѣћу овѣко Г; Волѣве кѣ имѣо Г; већином *идѣлѣви* се клѣли Г; вѣдили смо *идѣвѣ* С; Млади волѣви нѣ зну да иде сами у орање С; на *идѣови* сѣна мѣслим дѣну С; дѣдѣ ти *бѣнѣве*, па са тѣм *бѣнѣвима* и пѣре да кѣпиш нѣшто И.

Као што грађа презентује именице меких основа проширују основу наставаком *-ев*, док је *-ов* раширен код тврђих основа (уп. Божовић 2008: 186). Прилично проста расподела множинских форманата додатно се компликује у севернометохијским говорима, када се после основа са меким сугласником могу појавити оба наставака (Букумирић 2003: 189).

в) образовање суплетивне множине именица ср. р. уз помоћ наставака *-ићи*, *-ци*, *-аг*:

Пѣчело да се кѣљу бѣви, ѣвце, *идѣићи* Б; Прѣ е бѣло у *дурѣиће*, дрвено бѣре, од бѣгрема, од дѣда Г; Покѣпи онѣ *идѣиће*, онѣј вѣсак онѣ, истѣпи га у црепѣље онѣ некадѣшње онѣ С; чим заврши четѣри гѣдине да чѣваш *идѣице*, свѣице, ѣвце, *идѣице*, паѣје ти пѣсо, нѣма да стѣнеш ни мѣло И;

На основу наведених примера (илустративног типа) може се рећи да је најпродуктивнији наставак *-ићи*, док потпуно изостаје збирна форма на *-аг*, међутим за

4 Будући да се у говору Бањске и Гојбуље раширила аналитичност, те да су посредни говори који су периферијски позиционирани и изложени утицајима са југа (како из суседног призренско-јужноморавског дијалекта, тако и из несловенског језичког окружења) овим знаком обележавам експираторни акценат у примерима из грађе.

темељније закључке требало би проширити корпус. Мала фреквентност или ограниченост множинског форманта *-ad* карактерише и суседне јужне косовско-ресавске говоре (Барјактаревић 1977: 106; Букумирић 2003: 202–203; Божовић 2008: 198).

г) датив, инструментал и локатив именица м.р. и ср. р. *-има/-ема*

Тад млада на неким мѣстима нѣје знала ни гдѣ љде Б; Имали су рѣзни обичаји по сѣлима Б; Дѣјем ти девѣјку под љсловима да ми донѣсеш тољко пѣра за спрѣму Б; Кад пѣђеш за у љйву, снаша црве гѣдине пѣшла у љйву ѣна мѣра да се лѣпо намѣсти, лѣпо марѣму, лѣпо да обѣче лѣпу блѣзу са кратким *рукѣйма* Г;

У нашим говорима превласт има наставак *-има*. Треба напоменути да нису ретке конструкције са општим падежом типа: сас *сѣриѣве* Б. Већ смо споменули да је у подујевској околини типично аналошко преношење наставака *-ем* из заменичко-придевске промене у ДИА множине, без обзира на сугласник основе именица (Вукићевић 1993: 41). Множински синкретизам познају и говори Средњег Ибра (Божовић 2008: 190), док се у говорима Северне Метохије он везује само за облике у дативу и инструменталу (уп. Букумирић 2003: 192–193). Прилично оскудан инвентар и дистрибуцију наставака именица у множини доноси Барјактаревић (1977: 105), неретко само истичући сличности са прогресивним штокавским говорима.

д) датив и локатив јд. именица ж. р. *-и/-е*:

– Кѣжем јѣ *јѣйрѣве*: „Љиља, нађи јѣну крѣпу, вѣжи ми овѣ ногѣ, брѣ“ Б; по Дренѣце нѣсам љшо на тѣ сѣучешѣ Б; Сѣд велѣм по нѣгде *снашѣ*: „Умѣсила би“ Г; увѣли је у кѣћу, *свекрѣве* у крѣла тѣмо Г; слѣма се прѣстре по цѣлѣ кѣће Г; по онѣ *слѣме* играѣ се дѣца Г; љди по *Мѣшнице* купѣј Г;

– Ђна љвади из љѣзиног цѣпа пѣре и дѣде *мѣјки* у рѣку Г; сѣкли би љо *шѣми* грађу овѣ Г;

У истраживаним говорима наставак *-е* има шире поље употребе. Репартиција наставака идентична је и у суседној Северној Метохији и пређашњим испитивањима средњоибарске зоне (Букумирић 2003: 208; Божовић 2008: 200), по чему се ови говори уклапају у слику ширег косовско-ресавског говорног подручја. Према корпусу примера које доноси Барјактаревић, у северној зони косовског дијалекатског типа регистрован је наставак *-и*, односно изостају потврде наставака *-е* (Барјактаревић 1977: 105–106).

ђ) генитив мн. са наставцима *-а/-и*

– Гѣздарица кѣже, овѣј, овољко трѣба да бѣде *овѣѣѣ*, овољко *свињѣ* Б; мѣла сам бѣла, алѣ још се рођѣвали дѣца пѣсле мѣне, јѣ сам наѣстарѣја у рѣду од *бѣраѣ* Г; „Дѣј ју, мѣјко, овѣ, нѣшто да ју прѣжѣш из *рѣки*“ Г; истѣрамо ѣвце наѣпоље пре Сѣнца и да пѣцамо сас пѣшку преко стѣке, преко *овѣѣѣ* Г; трѣи, четѣри *колѣѣѣ* колѣко замѣсим С; наѣ имѣло сѣдам *дѣѣѣ* С; кѣже „Мѣлован замѣга ѣца, шта љма *коѣѣѣѣ* С; у пѣнѣјју кад је дѣшо трѣес шѣс *овѣѣѣ* сам имѣо, сѣдморо гѣведи, свињѣ И;

– Пѣца се с пѣшком преко *овѣѣѣ* тѣмо с тѣга полѣзника Г; у пѣнѣјју кад је дѣшо трѣес шѣс *овѣѣѣ* сам имѣо, сѣдморо *ѣдѣведи*, свињѣ И.

У средњоибарским и доњоситничким говорима уобичајен је наставак *-а* код именица ж. р. *а* основа, именица м.р. на сугласник, именица ср. р. и неких именица које у множини мењају род. У грађи нису регистровани *-ø* наставак и стари двојински наставак *-ију*. У осталим косовско-ресавским говорима на косовско-метохијском терену углавном је језичка слика иста – најфреквентнији је наставак *-а*, наставак *-и* везује се за квантификаторе, а врло је редак наставак *-ију* (Букумирић 2003: 191; Божовић 2008: 188).

е) генитив = локатив мн.

тад се није имало то, ни лекари да се иде по лекара С; Само шљиветине и то по складема садили, по ровина, по складема, нису дали по ливага С.

У анализираној грађи малобројни су примери са предлогом *по* којима се потврђује једначење генитива са локативом у множини, и то само у средњоибарским насељима. Идентично стање бележе и други аутори у истраживаним говорима (Букумирић 2003: 193; Божовић 2008: 190–191). Податке о једначењу ових падежа нисмо пронашли у грађи коју доносе Барјактаревећ (1977) и Вукићевић (1993).

ж) промена рода именица

око прѣва онај *маси* Г; и тај *маси* ставиш, ал' и ставиш живу соду у то Г; де иде онај *цѣв* преко онѡг, луле тамо Г.

Према Букумирићевим запажањима у говору се појавила тенденција уједначавања са именицама мушког рода на сугласник, која је узрокована поремећеним осећањем рода именица (Букумирић 2003: 218). Ова појава добро је позната и говорима Малог Косова и Средњег Ибра, где се неке именице женског рода јављају као именице мушког рода (Вукићевић 1993: 41; Божовић 2008: 210).

з) промена броја именица

- И свиј *геца*ма наштину да прегуњемо онѡ зрнце од дрѣна Г;
- од *геца* смо били заједно Г; нас имало седам *геца* С.

У грађи се нашао само један пример збирне именице *геца* са множинским наставком. И говорима у средњоибарској зони и подујевској околини својствена је промена броја именице *геца* (Вукићевић 1993: 41; Божовић 2008: 207). За говоре у Северној Метохији Букумирић бележи употребу збирних именица *геца* и *браћа* напоредо са јединским и множинским наставцима (Букумирић 2003: 216).

ЗАМЕНИЦЕ

Од морфосинтаксичких карактеристика заменица, придева и бројева сагледани су синкретизам ГДАЛ личних заменица 1. и 2. л. јд.; инструментал јд. личне заменице 1. л.; наглашени и ненаглашени облици датива јд. личне заменице за 3. л. јд.; енклитички облици личних заменица свих лица у множини; удвајање објекта; именичке заменице; употреба предлога са одричним именичким заменицама; репартиција наставака *-ем/-ом/-им* у ДИЛ јд. м. р. и ср. р. заменичко-придевске промене; расподела наставака *-е/-ој* у ДЛ јд. ж. р. заменичко-придевске

промене; дистрибуција компаративних наставака *-еји/-ији, -ји, -ши*; употреба збирних бројева и бројних именица.

а) синкретизам ГДАЛ личних заменица 1. и 2. л. јд.:

И сѧ јѧ, ѡве вѧта, ѡна мѧне не вѧди Б; Мѡје зѡве свѧ до јѧдна око мѧне Г; а код мѧне свѧ овѧ стѧри из сѧла Б; ѡн мѧне устѧо и наздрѧвѧ здѧрѧвицом Б; И ѡни мѧне йсто напѧве Г; мѧне днѧвнѧцу плѧћѧо С; Мѧне се дешѧвѧло тѡ Б; да нѧгде нѧсам имѧла пѡвреду, ни знѧш модрица јѧдна на мѧне нѧје бѧло Б; „Кѧко нѧси вѧдела? Пѡред *шѧбе* бѧо“ Б; Вѧнени ѧйлим тѧј ако ймаш до *шѧбе*, ѡн је тѡпло Б; стѧвиш пред *шѧбе* нѧку, нѧки сѧди Г; Шта йм јѧ да пекѧѧм, ако је *шѧбе* дѡбро и мѧне је дѡбро И.

Овакав синкретизам добро чувају и други косовско-метохијски говори косовско-ресавског типа (Вукићевић 1993: 41; Букумирић 2003: 220; Божовић 2008: 236–237). У северној зони косовске котлине облик *мене, шѧбе* уместо *мени, шѧди* везује се за досељенике из ијекавских крајева или ресавске зоне (Барјактаревић 1977: 114).

б) инструментал јд. личне заменице *ја*:

Ѧн пѡшо са мнѡм Б; И такѡ је тѡ бѧло са мнѡм Г; и ѡна са мнѡм и ѡн дѡђе Г;
Аналитизам: Зѧве се пољѧбише с мѧне Г.

У нашој грађи регистрован је само облик *мнѡм* и потврда општег падежа, за разлику од Божовића који бележи акценатске дублете *мѡном* и *мѡном*, са напоменом да је први уобичајенији у екавској зони, где припадају и наша средњоибарска насеља (Божовић 2008: 236). Говори подујевске околине имају облике *мѧном* и *мѡном*, док је Северној Метохији уобичајен облик *менѡм*, сасвим редак сѧ мном, а потпуно изостаје из употребе *монѡм* (Вукићевић 1993: 41; Букумирић 2003: 220–221).

в) наглашени и енклитички облици Д јд. личне заменице *она*:

– ѡна дѧ мѡмку нѧки бѧлег, нѧку стѧр, ѡн ѧѡј за тѡ дѧ, тѡ се мѧхом дѧвѧло пѡјасеви, канѧце Б; Затѡ што је дѧвер ѧѡј Б; И јѧ сѧднем ѧѡј у криѧа Г; Јѧ рѧко ѧѡј и ѡна кѧзѧла С;

– И јѧ сѧднем ѧѧј у криѧа Г;

– *Њѡјзи* као да се тѡ приказѧвало Г;

– Треѧ жена, она доноси ствари што *јѡј* траже од ѧе Б; свѧдела ми се, пѡчо сам да *јѡј* говѡрим С;

– Ѧна бѧра мѡмка да ју кѧже тѧј је дѡбар Б; „Дѧј ју, мајко, овѡ, нѧшто да ју прѧжиш из рѧка“ Г; И јѧдна ју ѧѧрка што је најстарѧја, ѡна йзвади Г; и спѧшти је тѧмо на тѧу полицу дѧ ју сѧди кѧјмак, сѧра Г; Остѧви у чѧшу и тѡ ју ѧѧти С; ѡде имѧла јѧдна ми другѧрица бѧла, а мајка ју шѧла С; сѧдам дѧнѧ свѧ лагѧла, да би ју нѧки дѡно нѧки ушѧиѧк, нѧки коѧч, нѧшто да појѧде, поѧйје породѧља С; да ју донѧсу нѧки ушѧиѧк, нѧшто да појѧ, да би ме јѧду подѧгла С; трѧба ју онѧ сѧтна дѧва И; кад се отѧли ѡнда ју дѧјѧш сѧно И.

Енклитички облик *ју* забележен је и у акузативу: Нѧје било тѧд обѧчѧј да зѧмеш *ју*, да *ју* унѧсеш у нѧрѧчје Г; А нѧје тѧла нѧком да кѧзѧје да би *ју* мѧло прихѧтили С.

Од пуних облика потврђени су *њђј*, *њѐј*, *њђјзи*, док код енклитичких облика доминира *ју*. Једнакост датива и акузатива енклитичких облика личне заменице за 3. л. јд. карактерише и говоре Средњег Ибра и Северне Метохије (Божовић 2008: 236, 238; Букумирић 2003: 223), а позната је особина широм косовско-ресавске области. У говору Малог Косова фреквентнији је датив енклитике заменице 3. л. јд. ж.р. који гласи *ју* (Вукићевић 1993: 41–42).

Регистрован је и облик *ње* у дативу: Онај лонац од четрѐс кѝла не окрѐне *ње* Б. Исти облик забележен је у насељима IV косовско-ресавске екавске зоне (Божовић 2008: 238).

г) енклитике личних заменица свих лица у множини:

– кума што *ни* је крштена Г; Пошта био *ни* јѐдан пријатељ, ђн тђ тамо што за у војску Г; Нѝкад нѝсмо кѝпили мѝ паприку, рѐтко нѝкад, нѝкад, ако *ни* маљо бѝло Г; нѝшто сам пѝтио камиђн бѝо овѝј те *ни* дотѐрао С; Ш чѝм пѐрете што *ви* кђса? Б; Време *ви* да лѐгнете, ђе полѝзник да дође Г;

– Такђ се од прѐ рѝдѝло, имѝло не дђста С; нѐсу не ни шкђловали, нѝки ѝдемо по недељу дѝнѝ С; Научићу *ве* јѝ, да *ве* змѝје ујѐду, ви ѝе да ћутић С;

– тѐраш ђвце тамо да *им* полѝгаш И;

– Нѐму брѝћу, нѐму сѐстре, двѝ брѝта и мајка и баба, ђтац и ѝмро, дѐда и ѝмро Г; кад бѝјже кѝће затвђримо *и* око дѐсет сѝти па ђпет око трѝ сѝта и пѝстимо пђново С; Јѝ превѝрни камен ка кђлима ђни кѝдни да бѐгу, јѝ трѝчи, срѐтни, па уби, уби, па *и* врѝтим С; Тѐрао сам *и* по дѐвет пѝт са цркве у пђток на дѝн С; пѝмѝну смо имѝли, слѝму смо *и* полѝгѝли И;

Регистроване форме *ни*, *ви*, *не*, *ве* општепознате су како у јужном поддијалекту (Вукићевић 1993: 42; Букумирић 2003: 221–222; Божовић 2008: 239) тако и на читавом косовско-ресавском простору, па и шире у многим дијалекатима и суседним језицима. За енклитички облик 3. л. мн. на истраживаном терену бележимо само облик *и*, док су у претходним налазима за средњоибарску зону потврђени ликови *и* и *ји* (Божовић 2008: 240).

е) удвајање објекта

Њу ѝу давали родитељи Б; Лѐпо избѐлиш *ју* онѝ погѝчѝ Г; Она *ми* мѐни пѝда тѐтка Г; Јѝ *ћу ѝе* удавит *ѝѐбе* Г; Обѐсиш тѝј котѝо и ђна се загрѐва *ѝѝ* вђда Г; ђће да је остѝве да живи сас ѝѝма, а *њѐму* да *ју* ѝзму дрѝгу *жѐну* Г; а прѐ нѐсмо *ѝа* запржѝвали *ѝасѝљ* Г.

Ова појава потврђена је и праћена само у доњоситничким говорима. Најчешће долази до удвајања акценатованих и енклитичких облика личних заменица. Међутим, и средњоибарски говори познају ову особину (Божовић 2008: 247).

ж) упитна именичка заменица

– Волђве *кђ* имѝо, нѝко краѐве, нѝко волђве, *кђ* имѝо кђње Б; *Кђ* је штѝа имао, а нѝје се имѝло тѝд мнђго, дђста жѝта него љѝдѝ Б; *Кђ* је имѝо вђла, *кђ* нѝје имѝо нѐма нѝшта Б; *Кђ* је имѝо јѝке кђње дваѝт измѐша Г; А лѝн *кђ* сѐјао, од лѝна дрѝгше Г; *кђ* умѐ да ѝгра ђн ѝгра, *кђ* н умѐ ђн глѐда С; ђнда имѝло љѝдѝ по сѐлу па имѝо *кђ* и да помђгне И;

– Ћвече славе *кој* ти дође, трећи дан има да иде Г;

– окади се слава, *кѹј* су дошли, го̀сподује се и домаћин напѹни три чаше Б; *кѹј* дође добродошо, сѣдне, угости се Б; х́ра́на се спрема опет за вече́ру, за *кѹј* се враћа са гробља Б; *Кѹј* ко́га имао Г; по јѣдну ракију *кѹј* о́ће Г; а *кѹј* је везник, он вѣзан са ла́нац до́бар Г; О́не ће да ка́жу „Ево, она са́д се омр́зла, *кѹј* зна шта ће да бидне. Неће да се́ди, је л’ неће не́што“ Г; *Кѹј* је имао ко́ље пра́се Г.

У нашем материјалу забележене су форме: *ко̄/ко̄, ко̄ј, кѹј*. Букумирић за зону Северне Метохије бележи само облик *ко̄/ко̄* (Букумирић 2003: 224), док су у Малом Косову присутни облици *ко̄, кѹј, ко̄ј* и *ко̄* (Вукићевић 1993: 42).

з) општа именичка заменица *свако*:

чла̀нови дру́ги по̀ро̀дице доби́ли сво́ј зада́так, *сва́ки* је имао Б; *сва́ко* мо́ра да а́мѹнују са „Го̀споди, по́мѹлуј!“ Б.

Именичка заменица може имати и облик придевске заменице. Будући да у целисти средњоибарске говоре одликује форма *сваки*, Божовић сматра да је новијег датума форма *свако* (2008: 242). На подручју севернометохијских говора уобичајена је форма *сва́ко*, док се *сва́ки* користи у атрибутој функцији (Букумирић 2003: 225).

и) одричне именичке заменице

Речца *ни* се не одваја предлогом: То се ни́је прѣска́ло ни́чим С.

У погледу именица овога типа, идентично стање је и код других косовско-ре-савских говора у оквиру јужног поддијалекта – предлог не одваја префикс *ни* који је срастао са заменицом (Букумирић 2003: 228; Божовић 2008: 247).

ј) употреба присвојне заменице на синтаксичком плану:

– за сва лица: ка́ца до́ле има *сво́је* оно̀ шејто̀н звáли Г; да се мла́дој ста́ви ве́о, да се не окрѣне да погле́да *сво́је* Б; чла̀нови дру́ги по̀ро̀дице доби́ли *сво́ј* зада́так Б; а тре́шње смо има́ли до́ста, ал то́ само за *сво́ју* по̀требу И;

– за поједина лица: ја́ сам мо́је панталóне да́вао Ши́птару Б; Врáте се о́ни, ски́ну оно̀ њи́но Г; он мо́жда је́о код ње́и́две кѹ́ће Г.

к) дистрибуција наставака *-ем/-ом/-им* у ДИЛ јд. заменичко-придевске промене м.р. и ср. р.

не́ћу да ми во́диш по сѣлу а́брове и не сме́ш ни́ком да прѣ́неш пу́т Б; Ја́ не́ћу да иде́м ви́ше до́л’е, ни *и́ѣм* пу́тѣм де́ је њѣ́на кѹ́ћа Г; О́днѣсе да́р сна́ша *сва́ком* по не́што, ел испѣ́ла, ел изатка́ла не́што Г; И о́на њѣ́му, *онóм* Ци́ганину, кѹ́ло раки́је да́ Г; О́бичај, све што ра́ди’и о́тац и ја́ по *и́ѣм* иде́м Г; од онóга да́нас те́сто што си умѣ́сила оста́виш по јѣдну ко́цкицу у бра́шно и то́ ћу́ти. Па сутра́дан, прѣ́сутра кад бу́де опет онó исто́пиш онѹ́ во́ду и с *и́ѣм* замѣ́сиш С; па по́сле са ше́ћером и с *и́ѣм* кѹ́вам, док се ма́ло онó згѹ́сне и ста́вим у фла́ше С; ра́ло од др́вета, др́вено напра́вљено и с *и́им* се ора́ло С; Не́коме ву́ко љу́бре, *не́ком* пра́ви ци́глу С; Тако́ да сам са *и́ѣм* најви́ше ба́вио И; По́сле то́га има́ли грѣ́бени онѹ́, грѣ́бени се звáли од гво́зђа, са *и́ѣм* же́не су то́ петла́ле И; ко́ ти је четрѣ́с шѣ́сте го́дине ко́ ти је во́дио рачу́на о *и́ѣм* И;

На основу анализираног корпуса може се рећи да је наставак *-ом* у експанзији. Са друге стране у Средњем Ибру присутна је превага наставка *-ем* и код тврдих и код меких основа (Божовић 2008: 243). У севернометихијским говорима однос меких и тврдих основа није битно поремећен, а ДИЛ јд. заменичко-придевске промене познају већином само дуже форме типа *шѿме, нѿкоме, срѿнне* (Букумирић 2003: 244).

а) дистрибуција наставака *-е/-ој* у ДЛ јд. заменичко-придевске промене ж.р.

– *слѿма* се прѿстре по *цѿлѿ* кѿће Г; по *онѿ* слѿме играу се дѿца Г; *ѿна* велѿ: „Мама, ѿнеш да сашѿјеш *овѿ*? *ѿна* нѿма, *ѿна* је сѿдма“ С;

– по *цѿлој* њѿви посѿдиш по кукурѿзу И.

Из примера се види да је заменичко-придевски наставак пратилац именичког (Симић 1972: 359).⁵ И Вукићевићеви и Божовићеви налази су у сагласју са таквим ставом (2008: 243–244). На тлу севернометихијских језичких прилика нешто је учесталији наставак *-е* (Букумирић 2003: 245).

љ) дистрибуција компаративних наставака *-еји/-ији/-ји/-ии*

– *ѿпет* дѿђе прѿви кѿмшѿја, *нѿјсѿиарији* кѿмшѿја Б; *ѿн* је бѿо *шемељѿји* Б; *Јѿчи* бѿо, *мѿснији* Б; којѿ је *нѿјближи* кѿмшѿја Б; *Сѿиарѿје* жѿне знѿле да ти скрѿје кошѿљу Г; А нѿко па имѿо, па нѿке, нѿ знам ни ја, као *дрѿкчије* али бѿље су кај шѿѿј-дари што Г; двѿес гѿдина брѿт ми од мѿне *сѿиарѿји* С; Имѿали ѿѿди који су *моѿућниѿ, боѿиѿиѿ* С;

– *Јѿчи* бѿо, *мѿснији* Б; Панталѿне нѿсу имѿале овѿко да се кѿпе, него мѿло онѿ што је *дѿбље* сашѿју И; братанѿца ми *мѿѿја* од мѿне двѿ гѿдине С;

– смѿнѿца *дрѿкше* држѿ вѿѿгу Г; Имѿало и зѿѿто, али бѿло мѿло *скѿѿше* Г; *Лѿкше* сѿд за рѿд, сѿд је *лѿкше* Г; *Дрѿкше* нѿје цѿѿено нѿшта, ел *ѿна* ѿде бѿстра ракѿја И.

– а тѿ ливѿда гѿре дѿвѿа, онѿ трава нѿје *високиѿја* него оволѿка И;

Пример којим се потврђује аналитичност: Бѿраш прѿт *ѿо шѿнак* С.

У истраживаним говорима није забележена употреба типично косовско-ресавског наставака *-еји*, што карактерише, углавном, и друге представнике јужног поддијалекта (Букумирић 2003: 237). Са друге стране, у Гојбуѿи је запажена претежна аналитичност у компарацији, али и компаративни наставак *-еји*: *ѿамеѿнеј му мѿдеј син* (Барјактаревѿ 1977: 116). Вукићевић (1993: 43) истиче да су синтетичност и аналитичност истовремено присутне у говорима Малог Косова, као и стари наставак *-еји*. Према нашим налазима, истраживане говоре не карактерише јотовани сугласник основе испред наставака *-ији*. Наставак *-ии* проширује свој опсег придева, те постаје продуктивнији. Исто бележи и други аутори (Барјактаревѿ 1977: 116; Вукићевић 1993: 43). Уз то, регистрован је и пример контаминације наставака *-ии* са наставком *-ији*, а ово се потврђује и у средњоибарским и севернометихијским говорима (Букумирић 2003: 238; Божовић 2008: 231).

5 У генитиву множине забележена су три примера са наставком *-ија*: *из онија коскија, ѿо десетѿину ѿија каленѿија, код нашија*, који презентују утицај заменичке парадигме на именичку, а истовремено показатељ су домета нанесених ијекавских црта, које, судећи по материјалу, допиру чак до јужних прилаза Косовске Митровице.

м) употреба збирних бројева

Наложѣш на прѹт, по двѣ везѹју, јѣдно вѹчѣ за онѹ пѣтѹ, јѣдно вѹчѣ за прѹт С; кад је дошо трѣс шѣс овѣцѣ сам имѣо, сѣдморо говѣди, свѣѣ И; ја нѣ знам да л' је имѣло јѣдно ил' двѣ што су бѣѣже нѣде И.

Инвентар збирних бројева обухвата свега неколико потврда у два пункта у зони Средњег Ибра. Збирни бројеви нису учестала категорија ни на остатку косовско-ресавског терена (Букумирић 2003: 251; Божовић 2008: 248).

Придевске заменице

а) упитна придевска заменица:

поцѣпан, енѣ кѣки је С; „Милѣво, кѣкав је тѣј мѣмак?“ Б; „Пѣс ми ѣсломи нѣгу!“ Кѣже: „Кѣкви пѣс?“ Б; Дошла овѣ, јѣтрѣ ми, дође и вѣди нѣга кѣкви је Б; Вѣди онѣ истѣна, глѣда кѣкви се напѣвио Б;

б) показна заменица за квалитет:

нѣсу имѣли кѣзани, овѣкви кѣзани Б; Тѣ се напѣви овѣке шѣпке као свѣѣ и ѣна упѣли тѣ дрѣво Б; Овѣко кѣко је, а тѣ конѣпѹ овѣко стѣвѣаш рѣдом, напѣниш пѣн тѣј грѣбен Б; И на кѣнац га нанѣжу на двѣ кѣја и онѣ дође вѣко као ч'ѣпкано двѣ овѣ, овѣко дође двѣ, јѣдна дрѣгу вѣко Г; овѣки сѣра да бѣдне, овѣко кѣмак да бѣде Г; и јѣш сѣна вѣду ѣзго ѣна мѣкана, нѣшта, нѣкаква Б; Кѣко је ис којѣ сѣло ѣшакѣв је ѣбѣај бѣо Б; Имѣли бунѣри, кѣсѣла вѣда као сад што се купѣје, баш и у сѣло ѣмамо ѣшакѹ Г;

На морфофонетском и синтаксичком плану упитне и показне заменице не показују извесне специфичности. Фонема [в] прилично је стабилна, стога су ретки (презентовани) примери са њеном редукцијом. У овоме се не слажу севернометоксијски и говори подујевске околине, где су примери употребе ових заменица сасвим ретки са фонемом [в] (Вукићевић 1993: 42; Букумирић 2003: 232). У мањем опсегу забележена је и афереза, односно губљење почетног вокала код показних заменица. Посебан детаљ који се јавља у насељима доњоситничке регије је употреба множинске форме упитне заменице у једнини. Синкопа оваких заменица честа је у говорима Средњег Ибра (Божовић 2008: 242).

в) придевске заменице за количину:

Гѣзѣарица кѣже, овѣј, оволько трѣба да бѣде овѣцѣ, оволько свѣѣѣ Б; Као прѣп, само што је као корѣто овѣко оволько Г; Напѣви кудѣѣицу овольку дугѣч ку и овѣко као оволько дебѣл'у и то увѣѣч'ѣла Г; сѣрѣмѣо канѣне овѣко овѣлке С; Укѣси у вѣду, па кѣлка је дужѣна, рашири на ливѣду, онѣ се сѣши Г; Њѣт нѣколко пѣта кѣѣшиш, нѣколко тѣ значѣ свѣки дѣн Б.

У доњоситничкој и средњоибарској зони заменице за количину подједнако се употребљавају са и без извршене синкопе. Код говора у Северној Метохији регистроване су форме које сведоче о супституцији и испадању гласова и оне са „прилепцима“ – *шавал'ѣка*, *шавал'ѣке* што представља потврду Елезовићевих забелешки о морфолошким карактеристикама на простору од Лаба до Белог Дрима и Пећке Бистрице (Елезовић 1927).

г) показне заменице за м.р. у номинативу јд.

Десило се да су шишарке дробили, од кукурџа шишарку, па да самѐље у *шај* камен Б; Кад прђђе три рѐда онѐ четвѐрта дђђе *шај* бѐрдак, ко мђже да попије Б; *овај* љбрик земљани, напѐни му шајкачу и ђн пије Б; Е, сѐд, *ђнај* кђ рѐди, казѐнција, ђн прђба, градира, дѐје јачину снѐге Б; око камена имѐло *онај* звѐни паспѐл Б; и зими кад би љсто дошађ би *шај* чђвек тђ би причађ ђн Г; цѐн кај и *овај* шиђрет, али слѐдак лѐба Г; *Онај* казѐн де се баца љйбра, од бакра Г; *онај* што љде по планине, планинар *онај* Г; имѐо ђђак, тђ се звѐо ђђак прѐ и у *ша* стѐвиш дрѐва и црепѐљу, на *шај* ђђак Г; отђориш *онај* вѐр па наводњаѐваш дђле по бѐшти И; превѐрнеш *онај* казан и истрѐсѐш онђ, опѐреш мѐло и сѐпаш дрѐгу цѐбру и ђма залђжиш И.

Показне заменице у нашим говорима не завршавају се увек фонемом [j]. И у другим говорима оне се могу јавити и без финалног сугласника (Вукићевић 1993: 42; Букумирић 2003: 230–231; Божовић 2008: 243). Поред ових форми, у севернометохијским говорима заступљени су и облици са партикулама *шавѐј*, *шаиѐј*, *шанѐј* (Букумирић 2003: 230).

д) посесивне заменице за 3. л. ј.д. ж.р.:

– ђвде код нѐс Шѐптар је бѐо кад је *њѐна* сѐстра, овѐј снѐја за бѐѐта од стрѐца, дђшла Б; Вѐровали или нѐ, *њѐна* плетеница јѐдна овѐко би бѐла, ко рѐка дебѐло Б; и дђшла кѐћи ђвде и пита је *њѐна* стрѐна: Милѐво, какав је тѐј мђмак?“ Б; Јѐ нећу д идѐм вѐше дђл’е, ни тѐм пѐтѐм дѐ је *њѐна* кѐђа Г; ђтац *њѐн* није тѐо тђ да дозђли И; *њѐн* ђтац сѐзнао да ће ђна да љде И:

– ђни онѐ снѐшу што доѐли тђ вѐч’е оп на кђђа, нѐзад код *њђјне* мѐјке Г;

– И отѐле пђсле *њђзин* ђтац преко тђга јѐднога ч’ђѐка у зѐвод Г; ђна љзѐди из *њђзиној* ц’ѐпа пѐре и дѐде мѐјки у рѐку Г.

На терену је забележено неколико ликова присвојне заменице за 3. л. ј.д. ж. р.: *њѐн(а)*, *њђјна*, *њђзин*, *њђзиној*. Идентичне форме присвојне заменице региструју Букумирић (2003: 229) и Божовић (2008: 242).

е) посесивна заменица за 3. л. мн.:

Врѐте се ђни, скѐну онђ *њѐно* Г.

Овакви плуралски облици присутни су и у севернометохијској и средњоибарској зони (Букумирић 2003: 229; Божовић 2008: 242).

Место закључка овде ћемо изнети најкрупније појединости које данас одликују говоре вучитрске регије, односно део доњоситничке зоне којој шире и припадају, и екавске косовско-ресавске говоре у Средњем Ибру, а које их међусобно спајају и удаљавају.

У систему именица међу заједничке одлике убрајају се: правилна дистрибуција множинских форманата *-ев/-ов* у доњоситничким и средњоибарским говорима, наставак *-има* у ДИЛ мн. им. м. и ср. р., превласт наставка *-е* ДЛ јд. ж. р., доминантан наставак *-а* у Г мн., промена рода и броја појединих именица.

Корпус диференцијалних црта сачињавају: превласт наставка *-ом* у И јд. им. м. и ср. р. код доњоситничких говора, где је сведена употреба типичног косовско-ресавског наставка *-ем*, са нететким аналитичким конструкцијама, једначење Г=Л мн. у средњоибарским насељима и продор општег падежа у множински синкретизам ДИЛ-а.

У систему именичких и придевских заменица више је особина које повезују говоре јужног поддијалекта косовско-ресавског дијалекта: синкретизам ГДАЛ личних заменица 1. и 2. л. јд., сачувани енклитички облици *ни, ви, не, ве*, регистрован облик *ње* у Д личне заменице за 3. л. јд. и удвајање заменица карактеришу доњоситничке и средњоибарске говоре према старим и новим истраживањима, форме *куј* и *кој* повезују доњоситничке говоре са стањем у Малом Косову, дистрибуција наставака у ДЛ јд. зам.-прид. промене ж. р. зависи од наставака у именичкој парадигми, компаративни наставак *-ији* повезује наше говоре са стањем у Северној Метохији, ретка употреба збирних бројева, показне заменице са или без финалног */-ј/*, форме посесивне заменице за 3. л. јд. ж. р. и 3. л. мн. идентичне су широм косовско-ресавског говора на косовско-метохијском терену.

Истраживане зоне од околних косовско-ресавских прилика раздвајају: облик *са мном* у И јд. личне заменица за 1. л. у насељима вучитрнске околине и средњоибарске регије, наставак *-ом* у ДИЛ јд. зам.-прид. промене м. и ср. р. са искључиво кратким формама и стабилна фонема [j] код упитних и показних заменица.

С обзиром на то да су у истраживаним зонама доминантно раширене косовско-ресавске прте, потврде урушавања синтетичких структура, које још увек нису обимне, представљају нанос из призренско-јужноморавских говора са југа косовско-метохијског терена и природно одликују периферијски позиционирани говоре.

ЛИТЕРАТУРА

- Барјактаревић 1977: Данило Барјактаревић. „Косовски дијалекатски тип“. *Дијалектолошка истраживања*. Приштина: Јединство, 11–135.
- Божовић 2008: Маринко Божовић. *Говори Средњега Ибра*. Друго проширено издање. Приштина/ Лепосавић: Институт за проучавање српске културе на Косову и Метохији.
- Букумирић 2003: Милета Букумирић. *Говори Северне Метохије. Српски дијалектолошки зборник*, L, 1–356.
- Вукићевић 1993а: Милосав Вукићевић. „Говор Срба у Малом Косову“. *Зборник Филолошкој факултету у Приштини*, III, 32–51.
- Вукићевић 1993: Милосав Вукићевић. „О акценту у вучитрнском говору данас“. *Огледи из дијалектолошких истраживања*. Приштина: Филолошки факултет, 67–76.
- Елезовић 1927: Глигорије Глиша Елезовић. „Једна интересантна контаминација у косовско-метохијском дијалекту“. *Гласник Скойској научној друштва*, књ. II, 185–189.
- Ивић 2009: Павле Ивић. *Српски дијалекти и њихова класификација*. С. Реметић (прир.). Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижевна Зорана Стојановића.
- Јовановић 2023: Јована Јовановић. „Из фонетске проблематике говора Бањске и Гојбуље“. *Башинина*, св. 61, 97–109.
- Јовановић, Радовановић 2025: Јована Јовановић, Драгана Радовановић. „О косовско-метохијским говорима у контексту јужног поддијалекта косовско-ресавског дијалекта“. *Историја, култура, идентитет*. Тематски зборник међународног значаја. Свеска 2. Језик и културологија. Ур. Јелена Михајловић, Бранислава Дипларић, Бранислава Вучковић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 87–103.
- Милорадовић 2020: Софија Милорадовић. „Косовско-ресавски говори Косова и Метохије. Статус унутар дијалекатске формације, преглед одлика и истражености“. *Косовско-метохијски зборник* 8. Зборник радова. Ур. Драган Војводић. Београд: САНУ, 185–225.

- Павловић 2003: Благоје Павловић. *Насеља и миграције савременог оштрија Лепосавића*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Радовановић, Николић 2022: Драгана Радовановић, Јована Николић. *Досадашња истраживања косовско-ресавског дијалекта. Сопствен истраживања и књигографски приказ*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Симић 1972: Радоје Симић. Левачки говор. *Српски дијалектолошки зборник*, XIX, 1–618. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Урошевић 1965: Атанасије Урошевић. „Косово“. *Српски етнографски зборник*, књ. LXXVIII, 1–401.

РЕГИСТАР СКРАЋЕНИЦА

Б – Бањска
Г – Гојбуља
И – Исево
С – Сочаница

Jovana S. JOVANOVIĆ

FROM MORPHOSYNTAX OF KOSOVO-METOHIA SPEECHES
OF KOSOVO-RESAVA TYPE

SUMMARY

This work analyses morph syntax characteristics of Kosovo-Metohia speeches of Kosovo-Resava dialects. The material has been collected in the settlements nearby Vučitrn – Banjska and Gojbulja, and in the northern parts in Middleibar area of subkopaonik zone, Sočanica and Isevo. Details in the system of nouns and pronouns and their usage, have been analyzed from the collected dialect material. A great number of characteristics which connect researched speeches with Kosovo-Resava speeches in the neighborhood, has been marked in all above mentioned word type, so we are going to stress only differential characteristics. With the noun paradigm the ones that stand out are – continuation *-om* in IS with the nouns of male and neutral genders and in other hand outbreak of a general grammar case into plural syncretism DIL. In the domain of noun and adjective pronouns the ones that stand out are > form *with me* in IS speeches of Donja Sitnica and Middleibar region, continuation *-om* in DIL singular pronoun-adjective change of male and neutral gender and exclusively with short forms and stable phonemes (j) in questions and demonstrative pronouns. Considering that researched zones have dominant spread Kosovo-Resava features, confirmation of synthetically structures collapse, which are not yet extensive, present drift from Prizren-South Morava speeches from the south of Kosovo-Metohia area and naturally the characterize peripherally positioned speeches.

Keywords: Morph syntax characteristics, South sub dialect, Kosovo-Resava speeches, Middle Ibar, Donja Sitnica.

